

omdat de lezer, al of niet zo door de auteur gewild, steeds verleid wordt om het aan de orde gestelde direct te betrekken op het heden. In het slothoofdstuk 'Waar staan wij nu?' doet Wils dat nog eens zeer nadrukkelijk positiekiezend en samenvattend over. Uiteraard komt hij daarbij met zijn eerder gepubliceerde en niet steeds onomstreden interpretaties en opvattingen op de proppen en klinkt zijn Vlaams-Belgicistische, katholieke en anti-Waalse positiebepaling helder door. Dat kleurt vooral enkele twintigste-eeuwse gebeurtenissen en interpretaties.

Zo presenteert Wils het befaamde compromis van Hertoginnedal (1963) als een grote Vlaamse overwinning (269). Zo dacht en denkt bepaald niet iedereen er over. Opvallend in het licht van zijn eigen voorkeuren is ook de kwalificatie van het moderne flamingantisme als onlosmakelijk verbonden met fascisme en antibelgicisme (301). Minder verrassend, maar scherp geformuleerd, is de aanduiding van de Waalse beweging als '... *in essentie* niet alleen een nationalistische, maar een imperialistische beweging ...[met]...als *hoofdoel* aan de Vlamingen het recht te ontzeggen om het gebruik van hun taal te waarborgen *in Vlaanderen* ...' (302). Niet mis te verstaan is ook de conclusie over een eventuele cultuureenheid over de grens Nederland-België heen: 'Na 160 jaar Vlaamse beweging is een cultuureenheid van de Nederlandstaligen over de eeuwenoude staatsgrens heen, grotendeels fraseologie gebleven' (306). Dat sluit aan bij de grotendeels impliciet gebleven visie dat het Verenigd Koninkrijk van Willem I tot mislukken gedoemd was en dat de vroege Vlaamse beweging expliciet en met nadruk pro-Belgisch was. Pas later is het antibelgicisme meer en meer in de Vlaamse beweging gaan domineren.

Het moge duidelijk zijn dat zo'n boek om discussie vraagt. Die discussie is in België dan ook begonnen (ondermeerdoor A. Verhulst in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LII, ii (april-juni 1993) 65-73). Hier ontbreekt de ruimte om daaraan een bijdrage te leveren. Volstaan moet worden met de vaststelling dat er heel wat in dit boek staat dat, om het voorzichtig te zeggen, ook anders gezien kan worden. Zo is de aard van dit boek zowel de kracht en het aantrekkelijke als de zwakte ervan. Bij mij overheerst het positieve, het inspirerende en stimulerende ruimschoots. Het is te hopen dat anderen er soortgelijke uitvoerige, op grote kennis van zaken gebaseerde essays naast zullen plaatsen. Dat zou op een discussie op hoog niveau kunnen uitlopen.

Op één belangrijk bezwaar moet nog wel worden gewezen. Het boek ontbeert elke verwijzing naar bronnen en literatuur. Zelfs letterlijk geciteerde auteurs moeten het soms zonder de vermelding van de titel van hun publikatie doen. Dat maakt het de niet reeds met alle stof vertrouwde lezer, die het toch al moeilijk heeft, nog eens extra lastig om zich nader te oriënteren. Het is te hopen dat het boek een tweede druk krijgt en dat dan op dit punt aanvullingen zullen worden opgenomen. Het boek verdient beide.

J. C. H. Blom

H. de Mare, A. Vos, ed., *Urban rituals in Italy and the Netherlands. Historical contrasts in the use of public space, architecture and the urban environment* (Assen: Van Gorcum, 1993, v + 185 biz., f47,50, ISBN 90 232 2744 1).

Er leeft onder veel historici de hardnekkige gedachte dat geschiedenis geen nut heeft. Voor hen zou het goed zijn bovengenoemd boek te lezen. Er wordt heel aardig in gedemonstreerd hoe architecten en stadsplanners behoefte hebben aan historische informatie. Anna Vos en Heidi de Mare zijn respectievelijk architect en kunsthistorica en beiden werkzaam aan de sectie vrouwenstudies van het instituut voor geschiedenis, media en theorie van de TU Delft. Zij zijn, in reactie op de functionalistisch-technologische benadering van stadsplanning zoals die vooral

na de tweede wereldoorlog opkwam, op zoek gegaan naar de culturele en historische betekenis van allerlei stedelijke ruimten. Het gaat hen daarbij niet zo zeer om het (moderne) gebruik van de stad, maar om de (postmodernistische visie op de) gebruiken in de stad. Niet voor niets spreken zij van stedelijke rituelen. Zij verstaan hieronder niet alleen 'hoogculturele' stedelijke verschijnselen als optochten en processies, maar ook eenvoudige tradities en vormen van betekenisverlening, zoals de (collectieve) toekenning van goede en slechte reputaties aan buurten. Met deze kennis hopen zij architecten en stadsplanners op nieuwe ideeën te brengen ten aanzien van de manier waarop stadsbewoners stedelijke ruimten interpreteren en (kunnen gaan) gebruiken. Ze hebben niet alleen in eigen kring maar ook onder cultuurhistorici en cultureel antropologen gezocht naar experts die iets over de stedelijke rituelen te zeggen hebben. Zo behandelt Peter Burke het ruimtegebruik van een groot aantal voornamelijk Italiaanse steden in de vroeg-moderne tijd, Anton Blok de rituele ruimte tussen stad en platteland op Sicilië en Willem Frijhoff rituelen in de steden Haarlem, Amsterdam en Hasselt.

Het boek bestaat uit twee delen. Het eerste deel bevat vier studies over Italië. Behalve de artikelen van Burke en Blok zijn hierin opgenomen een studie van de architectuurhistoricus Richard Ingersoll over de pauselijke inauguratie-processie in Rome en een artikel van Anna Vos over de Romeinse wijk Testaccio. Ingersoll analyseert de verandering in betekenis die plaats vond van de vijftiende naar de zestiende eeuw met betrekking tot genoemde processie ('Possesso') en de weg waarlangs deze liep ('via papale'): een vertoning gekenmerkt door de overgang van vernedering naar triomf. Anna Vos behandelt de continuïteit en discontinuïteit van de wijk Testaccio van de oudheid tot heden. Voor de status die de Romeinen aan deze wijk verlenen speelt het doden van dieren, onder andere door de aanwezigheid van een slachthuis, een belangrijke rol.

In het tweede deel, dat handelt over Nederlandse steden, geldt iets dergelijks voor de studie van Arnold Reijnsdorp over de Rotterdamse buurt Crooswijk. Evenals Testaccio bezit Crooswijk een slechte naam door het bestaan van een slachthuis aldaar. Naast de studies van Frijhoff en Reijnsdorp is er in dit deel een zeer interessante bijdrage van Heidi de Mare over het grensgebied tussen privé en openbaar domein van het Hollandse woonhuis in de zeventiende eeuw. Diverse bronnen zoals de gedichten van Jacob Cats, bouwtekeningen van Simon Stevin en Philips Vingboons en schilderijen van onder anderen Pieter de Hooch leveren haar inzicht in de betekenis die met name de Hollandse huisvrouw uit die dagen gaf aan drempel, 'voorhuifs', het raam, de straat en de stoep. Met hetzelfde grensgebied houdt ook Karen Wuertz zich bezig, in dit geval echter in het twintigste-eeuwse Groningen en Den Haag. Aan de hand van interviews signaleert zij dat in bepaalde buurten in die twee steden de bewoners hun medebewoners status en stand toekennen via het gedrag dat zij op de drempel van *Öffentlichkeit* en *Privatheit* vertonen. Hangen uit het raam bijvoorbeeld verleent aan een bewoonster een andere, geringere reputatie dan gluren vanachter de gordijnen. Hetzelfde geldt voor respectievelijk schone en vuile gordijnen, geschrobde of ongeschrobde stoepen, geknpte of ongeknapte heggen etc.

Voor architecten, kunsthistorici en stadsplanners is dit boekje van belang omdat het hen attent maakt op de betekenis van geschiedenis, mythen, normen, waarden en traditie in zake het gebruik van stedelijke ruimten; voor stads- en andere historici levert het nieuwe perspectieven bij het kijken naar het verleden; voor geschiedtheoretici is het interessant om te zien hoe er in stadshistorisch onderzoek niet alleen een positivistisch-functionalistische benadering mogelijk is maar ook een interpretatieve. Een dergelijke hermeneutische stadsgeschiedenis heeft nog nut ook. Wat wil men in Kleio's contreien nog meer?

J. Hemels, *De pers onder het juk van een fiscale druk* (Met een bibliografie van postdoctorale publikaties van J. M. H. J. Hemels 'Vijftientig jaar publiek maken, 1967-31 januari 1992' onder redactie van Janne Reessink; Amsterdam: Otto Cramwinckel, 1992, 200 blz., f37,50, ISBN 90 71894 42 8).

In 1992 was prof. dr. J. M. H. J. Hemels, hoogleraar communicatiewetenschap en persgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, vijftientig jaar werkzaam in het wetenschappelijk onderwijs. Ter gelegenheid daarvan bundelde hij een aantal van zijn studies over de persgeschiedenis die betrekking hebben op de verhouding overheid-dagbladpers.

In het eerste deel staan centraal aspecten van en kanttekeningen bij het dagbladzegel als twistappel tussen pers en overheid. Dit gedeelte vormt een aanvulling en soms een correctie op zijn Nijmeegse dissertatie: *De Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het dagbladzegel in 1869* (Assen, 1969). Hemels toont aan, dat in 1674 in Holland wel een indirecte belasting (impost) geheven werd op nieuwspapieren, kranten en dergelijke, maar dat het zegelrecht een vinding is van Britse oorsprong. In 1712 werd de Stamp Act in Groot-Brittannië afgekondigd. Daar ligt de oorsprong van de zegelbelasting, die pas wereldwijd een omstrede zaak werd, toen de bewoners van de Britse kolonies in Noord-Amerika er moord en brand over begonnen te schreeuwen. In 1765 legde het Britse parlement deze *stamp tax* op aan de Amerikanen om ze mee te laten betalen aan de torenhoog gestegen kosten van de strijd tegen de Fransen en de indianen daar. Overigens werden niet alleen kranten en tijdschriften, maar alle bedrukte papieren aan deze belasting onderworpen. Tijdens Jozef II werd ook in Oostenrijk in 1789 een zegelbelasting op kranten ingevoerd met het tweeledige doel: belastinginkomsten verwerven en de pers aan banden leggen. Ook de Engelsen hadden dit in 1712 op het oog, evenals na Jozef II de Fransen. Zij namen in 1797 deze vinding over van de Engelsen, toen het eerste revolutionaire vuur vol vrijheid en blijheid al lang gedoofd was. Via de binnenstormende Fransen kwam de zegelbelasting binnen de grenzen van het huidige Nederland. Een Maastrichtse krant van 13 april 1799, *De Post van de Neder-Maas*, toont het oudst bekende dagbladzegel op een Nederlandstalig persorgaan buiten Vlaanderen. Een eenmaal ingevoerde belasting is moeilijk af te schaffen, leert de geschiedenis. Tijdens de regering van koning Willem I werd het dagbladzegel nog uitgebreid tot tijdschriften en ingevoerde buitenlandse bladen. Afschaffing van het zegel kostte de liberale regeringen na de grondwetsherziening van 1848 nog twintig jaren. Ook zij konden deze inkomsten maar moeilijk missen en de conservatieven waren principieel tegen afschaffing. Pas het liberale ministerie Van Bosse-Fock verruilde deze belasting in 1869 voor die op jenever.

Het tweede deel van de bundel behandelt de verschillende pogingen van de Nederlandse overheid na 1869 om via belasting op advertenties, BTW-aanslagen of milieuheffingen de vaderlandse periodieken tot op de dag van vandaag toe te achtervolgen als waren zij melkkoeien of kippen met gouden eieren. De vijftigjarige herdenking van de afschaffing van 'de vuile vinger van de fiscus', evenals de vijfenzeventigjarige (in 1944!) en natuurlijk het eeuwfeest, waarbij Hemels' dissertatie verscheen, worden door de auteur uitvoerig belicht.

Hoewel het tweede deel minder samenhang vertoont dan het eerste deel van de bundel geeft het geheel een verhelderende en prettig leesbare aanvulling op de geschiedschrijving over de overheidsbemoeiing met de pers en de strijd om de vrijheid van drukpers in Nederland. Jammer is het dat zoveel informatie in de noten terecht gekomen is en er soms wel verstopt in lijkt. In dit geval zijn die een *must* voor elke geïnteresseerde lezer. Overbrenging van veel explicaties en toelichtingen naar de tekst zelf zou beter geweest zijn.